

SOCIÁLNÍ ROZVOJ – JEHO POSTAVENÍ A ÚLOHA V ROZVOJI ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉHO KOMPLEXU ČSSR

Z. Krůček

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, Praha): *Sociální rozvoj — jeho postavení a úloha v rozvoji zemědělsko-průmyslového komplexu ČSSR*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 1-12.

Přední místo mezi faktory determinujícími vývoj v sociálním rozvoji a pracovních silách zaujímá problematika tzv. rozhodujících faktorů. Dále zde působí komplex vnitřních determinant, vyplývající ze současné koncepce rozvoje československé ekonomiky. Z hlediska vnějších a vnitřních determinant jsou žádoucími směry překonání nerovnováhy na trhu a rozvíjení služeb a nevýrobních odvětví, rozšiřování volného času a jeho optimální využívání, přechod od kvantitativních ke kvalitativním aspektům potřeb a rozšiřování spektra potřeb, stírání hranic mezi prací a volným časem a všestranný rozvoj osobnosti v procesu naplňování cílů socialistického způsobu života.

sociální rozvoj; zemědělsko-průmyslový komplex; rozvoj životní úrovně; socialistický způsob života

V současném období se stále více ukazuje, že další rozvoj zemědělsko-průmyslového komplexu musí být změněn od jednostranného zaměření na kvalitu výroby na typ výroby kvalitní — s maximální soběstačností v zajišťování výroby z domácích zdrojů, avšak především se snižováním vstupů, tj. zvláště energetických a materiálních nákladů, s maximálním využitím zkvalitňování i rozšiřování půdního fondu při snižování ztrát v celém potravinovém řetězci. Celkové dotace do agrokomplexu činí asi 30 mld Kčs. Otázka nákladů a efektivity se objektivně posunuje do popředí pozornosti vědeckovýzkumné základny, řídicích orgánů a podniků zapojených do zemědělsko-průmyslového komplexu. Přitom potravinářský průmysl v současném období v ČSSR zaujímá v mezinárodním srovnání podprůměrný podíl z průmyslu a při neuspokojivém stavu základních fondů a značném technickém zaostávání není s to efektivně zpracovat zemědělskou produkci. Makroekonomické strukturální změny je tedy nutno provést i ve směru k potravinářskému průmyslu a odstranit jeho technické zaostávání i disproporce.

Z této skutečnosti vyplývá nutnost revize perspektivního vývoje zemědělství:

— S ohledem na málo-příznivé perspektivy československého exportu je třeba nadále a ještě komplexněji (nejen v obilí) usilovat o maximální splnění cílů soběstačnosti ve výživě, avšak nepovažovat kvantitativní růst výroby za prioritní.

- Všestranně snižovat ztráty výroby v celém potravinovém řetězci.
- Prioritně snižovat výrobní spotřebu zvláště snižováním energetických a materiálových nákladů a při úspornějším vydávání investičních nákladů zvyšovat kvalitu finálních produktů.
- Maximálně zabezpečovat celospolečenské úkoly v zlepšování životního prostředí a odstraňování ekologických škod působených zemědělstvím, snižovat spotřebu průmyslových hnojiv a zkvalitňovat využití organických hnojiv.

Tyto i jiné související úkoly kladou zvýšené požadavky na potřebu živé práce v zemědělství, kde dlouhou dobu prioritní cíl substituce živé práce prací zhmotnělou ztrácí toto přednostní postavení a trvalý cíl zvyšování společenské produktivity práce musí být dosahován především neinvestičními formami.

VÝVOJ ZAMĚSTNANOSTI

Vývoj zaměstnanosti v letech 1985—2000, ovlivněný zejména zvýšenou, ale proměnlivou dynamikou porodnosti v 70. letech, se stává jedním z prioritních determinantů vývoje ekonomiky v ČSSR v tomto období a spolupůsobí přímo i zprostředkovaně na vývoj pracovních sil v zemědělsko-průmyslovém komplexu.

Již od roku 1986 dochází k přírůstku zdrojů pro růst zaměstnanosti. Vcelku přírůstek zdrojů (především růst počtu osob v produktivním věku) činí za 15 let téměř milión osob (948 tisíc) při nerovnoměrnosti v časovém a zejména teritoriálním měřítku (vyšší přírůstky v SSR, kde bude třeba umožnit vyšší tempo růstu výroby a přírůstky pracovníků i ve výrobní sféře, kdežto v ČSR bude žádoucí modernizovat relativně zastávající výrobní základnu a tak zabezpečit relativně větší růst produktivity práce). Politiku zaměstnanosti a rozvoje lidského činitele je třeba situovat do širšího kontaktu sociálních opatření, kdy pokrok i v této oblasti se stane stimulem efektivní zaměstnanosti.

Vědeckovýzkumná sféra vypracovala několik rozdílných konstrukcí alokace těchto přírůstků na bázi plné zaměstnanosti k důslednému uplatnění základního lidského práva — práva na práci. Mění se situace v celostátních bilancích potřeby a zdrojů pracovních sil, proti dosavadnímu vývoji charakterizovaná relativním i absolutním (skutečným nebo zdánlivým) nedostatkem pracovních sil. V nejbližších 15 letech se naopak vzrůstající měrou bude uplatňovat — při nezbytném růstu společenské produktivity práce — tendence k přebytku zdrojů s nutností zajišťovat rovnovážnou bilanci v zájmu plné zaměstnanosti.

Při uplatňování koncepce postupných výrazných změn v makrostruktuře se počítá, že prakticky všechen přírůstek pracovních sil bude směřovat do terciární sféry, především do vlastních nevýrobních odvětví (zdravotnictví, školství atd., dále ovšem i služby, bytové hospodářství, distribuce aj.). Současně bude docházet i k dílčí a místní realokaci do terciární sféry z některých odvětví průmyslu. V těchto souvislostech se různé konstrukce vývoje pracovních sil v zemědělství. Vedle názorů a nadbytku pracovníků byly vysloveny i alternativy alokace přírůstku asi 100 tisíc osob do zemědělství. Vcelku však převládá koncepce pokračovat v celém 15letém období v relativní stagnaci počtu pracovníků, jak se již

projevila zhruba od roku 1978 (v rámci agrokomplexu s mírným přírůstkem v potravinářském průmyslu a u zemědělských služeb, vyrovnávajícím zhruba nevelký úbytek přímo výrobních manuálních pracovníků v rostlinné a živočišné výrobě).

Předpokládá se však přitom, že změněné sociální a ekonomické klima na bázi růstu životní úrovně a soustavy nových sociálních opatření povedou některé skupiny obyvatelstva ke snížení zájmu o ekonomickou aktivitu. Přispějí k tomu uvažované změny v péči o mladé ženy-matky, zvláště poskytování tříleté „placené dovolené“, tj. mateřského příspěvku do tří let na každé dítě včetně prvního, dále přiměřené změny v systému důchodového zabezpečení, které by vedly ke snížení zájmu o ekonomickou aktivitu v poproduktivním věku, event. i otevření širšího vějíře forem práce s kratší pracovní dobou, možnosti dřívějšího odchodu do důchodu aj.

Významnou funkcí v regulaci žádoucích proporcí mezi růstem výroby (resp. národního důchodu a životní úrovně), společenské produktivity práce a udržováním plné zaměstnanosti bude hrát propojení sociálního rozvoje s ekonomickým zvláště ve sféře volného času, jehož růst je v rostoucí míře hodnocen jako významný faktor životní úrovně i způsobu života. K rozšíření volného času směřují koncepce zkracování pracovní doby (podle některých modelů v průměru z nynějších cca 2000 hodin na cca 1700 hodin ročně v roce 2000) s projektem postupných úprav:

1. zrušení pracovních sobot (realizuje se již v průběhu 8. pětiletky)
2. zvýšení doby dovolené pracovníkům ve směnných provozech
3. dodatková dovolená pro matky s více dětmi
4. dodatková dovolená na pracovištích s obtížnými podmínkami nebo ve zdraví škodlivém prostředí, později: prodloužení (všeobecné) dovolené, posléze (asi v 10. pětiletce) všeobecné zkrácení pracovní doby v průměru o 2,5 hodiny

Pro uplatnění faktoru volného času jako stále významnějšího nástroje nehmotné pracovní stimulace je uváděna řada námětů spojujících poskytování odměny zkracováním nebo volnější úpravou pracovní doby s prokázanými pracovními zásluhami, popř. výrobními výsledky.

Problematika zkracování a úprav pracovní doby má mimořádný význam pro odvětví zemědělství, kde je průměrná skutečná pracovní doba (v celostátním úhrnu) podstatně (cca o 12 %) delší než v průmyslu a kde potřeba takřka nepřetržité obsluhy hospodářských zvířat a sezónnost prací v rostlinné výrobě působí obtíže v organizaci a časovém rozvrhu prací.

VÝVOJ SOCIÁLNĚ EKONOMICKÝCH PODMÍNEK PRÁCE

V průběhu 60. a 70. let byl v hlavních směrech splněn jeden ze základních cílů socialismu v programu vyrovnávání neodůvodněných společensko-ekonomických rozdílů: přibližné vyrovnání úrovně práce v zemědělství a průmyslu a života na vesnici a ve městě. Je samozřejmé, že nemohou být odstraněna trvalá a zákonitá specifika práce v zemědělství a života na vesnici a že jejich trvalé nevýhody vyžadují kompenzace v jiných oblastech pracovních a životních podmínek.

Uvedené globální cíle nebyly také dosud splněny rovnoměrně ve všech oblastech pracovních podmínek a životní úrovně. Výslednicí těchto zbývajících rozdílů (specifika zemědělství a vesnice a vlivy setrvávajících tradic a zvyklostí) jsou trvajících výrazné rozdíly v názorech a postojích a hlavně v celém komplexu složek způsobu života. V prognostickém období let 1985—2000 bude třeba zaměřovat úsilí ekonomiky a společnosti na dovršování parifikačního procesu ve všech uvedených rovinách a jednotlivých oblastech práce a života.

Charakter a podmínky práce

Docílení úrovně výrobních sil se bude dále rozvíjet zřejmě v pokračování temp první poloviny 80. let, tedy pomaleji než v předchozích dvou desetiletích, především pomalejším trendem nových investic a jejich výraznějším zaměřením na strojní, než na stavební investice. Důsledně efektivnější rozvíjení vědeckotechnického pokroku si bude zákonitě vyžadovat rychlejší a účinnější promítání vědeckého pokroku do praxe, zvláště při rozvoji biologie a biotechnologií, dále uplatňování progresivních oborů techniky, jako výpočetní techniky, moderních komunikačních technik atd. V živočišné výrobě bude nutné z hledisek optimalizace biologických cílů a hospodárnosti v investicích revidovat projekty mechanizované velkovýroby zvláště v chovu skotu, ale i prasat.

V pomocných výroбах a činnostech bude třeba postupně modernizovat a zkvalitňovat materiálně technickou základnu ke zvyšování efektivnosti a produktivity práce a případně předávat některé úseky výroby lépe vybaveným organizacím služeb. Ve výrobních vztazích bude žádoucí pomocí výsledků předpokládané výzkumné činnosti zkvalitňovat systémy řízení a organizace práce ve velkých sloučených podnicích.

Charakter práce v zemědělství se bude přes všechna její specifika dále sbližovat s charakterem práce v průmyslu při optimální aplikaci vědeckotechnického rozvoje a zdokonalování stávajících technologií i rozšiřování jejich progresivnějších forem.

Tento proces rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů a odpovídající přeměny charakteru práce vyžadují v oblasti lidského faktoru zejména:

— Zajišťovat včasný předstih a připravenost v kvalifikaci pracovníků jak v období přípravy na povolání, tak v průběhu zaměstnání permanentním, resp. periodickým doškolováním. Zaměřit se s ohledem na očekávané rychlejší změny v potřebné profesní struktuře na včasnou rekvalifikaci a podporu tzv. dvojprofesnosti (již s ohledem na diferencovanou potřebu pracovníků v rostlinné výrobě v důsledku sezónnosti práce).

— Postupně rostoucí měrou — zvláště při uplatňování nových i stávajících progresivních technologií — přihlížet k potřebám snižování fyzické a pokud možno i neuropsychické náročnosti práce a k uplatňování ostatních zásad ergonomie, všestranně intenzivněji než dosud komplexně zlepšovat podmínky práce a pracovní prostředí, zvyšovat účinnost péče o bezpečnost a hygienu při práci.

— Při rozvíjení soustavy materiálních i nemateriálních stimulů práce věnovat zvláštní pozornost komplexní stimulaci přechodu k novým a progresivním technologiím, změně profesí, zvyšování resp. rozšiřování kvalifikace.

— Ve zlepšování pracovních podmínek se věnovat prioritně těm oborům činnosti, kde je nedostatek pracovních sil pro jejich malou atraktivnost (např. chov ovcí i jiné obory živočišné výroby).

Odměňování

Poněvadž lidský faktor ve výrobě funguje ve dvojí funkci — jako subjekt z hlediska cílového zaměření sociálního rozvoje v oblastech životní úrovně a způsobu života a jako objekt resp. „nástroj“ výroby, tj. jako nositel pracovní síly, je třeba při uplatňování systémů odměňování v prognostickém období v zemědělství uvádět do souladu obě základní funkce odměny za práci — rozdělovací, tj. proporcionální zajišťování úrovně osobní spotřeby, a motivační resp. stimulační, směřující k maximálnímu rozvoji pracovní aktivity s cílem optimalizace kvalitativních a kvantitativních výsledků výroby.

V první „rozdělovací“ funkci je třeba vycházet z výsledků docilovaných v 7. pětiletce. Jde především o úroveň průměrných mezd resp. odměn za práci. Průměrná úroveň v JZD převyšuje cca o 5 % průměr mezd celého národního hospodářství a je o málo nižší než průměrná mzda v průmyslu. Ve státním sektoru zemědělství je mzda asi o 1—3 % nižší.

V návrzích 8. pětiletky se zatím počítá se setrváním této relativně příznivé relace (zvláště ve srovnání s výraznou degradací mzdové úrovně v zemědělství v předchozích desetiletích). V resortním návrhu se počítá ve státním sektoru s růstem za 8. pětiletku cca o 7 % (mzdová náročnost by se snížila z 51,60 Kčs na 47,40 Kčs na 100 Kčs upravených vlastních výkonů, tj. upravené hodnoty výroby v letech 1985—1990). Obdobně se odhaduje tempo růstu průměrných odměn za práci v JZD a SZP.

Prozatím nejsou uvažovány větší změny v těchto trendech, resp. relacích ani v letech 1990—2000. Tato obecná tendence trajektorií v oblasti úrovně mezd však vyžaduje kritičtější rozbor. V prognostickém období má v zemědělství docházet k výraznějšímu tempu uplatnění vědeckotechnického rozvoje, mechanizace, event. i automatizace prací, k výraznějšímu uplatňování biotechniky atd. Promítne se to v rychlejším růstu kvalifikační struktury a ve změnách v profesní struktuře (tj. pokračování vývoje posledních let), tj. bude se zvyšovat podíl pracovníků v profesích a činnostech náročnějších na kvalifikaci s vyšší úrovní zařazení ve mzdových a platových soustavách. Současně se počítá s daleko vyšší aktivizací pracovníků k dosahování lepších výrobních výsledků. Proto jsou odůvodněné požadavky na rychlejší růst průměrných mezd a odměn za práci zvláště v 9. a 10. pětiletce, a to i v relaci k růstu v průmyslu a celém národním hospodářství.

V rámci zemědělství by v tomto období měly být likvidovány neodůvodněné rozdíly mezd ve státním sektoru vůči srovnatelné výši odměn za práci v průměru JZD. V procesu vyrovnávání neodůvodněných rozdílů v úrovni výroby a hospodaření mezi organizacemi obou sektorů, zvláště mezi jednotlivými JZD hospodařícími ve srovnatelných podmínkách, je třeba zajišťovat přiměřené vyrovnávání úrovně mezd, resp. odměn za práci.

Dalším problémem, jehož řešení není věnována dosud dostatečná pozornost, je vytváření relativní nivelizace zvláště hodinových mezd a odměn za práci mezi profesemi a kategoriemi pracovníků zvláště JZD. Rozbor dokazuje, že diferenciací úrovně odměn za práci mezi profesemi

v JZD je založena převážně na rozdílné průměrně odpracované době, zatímco průměrná hodinová odměna za práci je ve značné míře nivelizována. Např. průměrná hodinová odměna za práci traktoristů a kombajnérů (převážně se splněnými kvalifikačními předpoklady) je zhruba na úrovni odměn ošetřovatelů dojníc (převážně bez kvalifikace). Průměrná hodinová odměna THP se zřetelněji neliší od průměru odměn za práci manuálních pracovníků. Tato složitá problematika vyžaduje ovšem komplexnější zkoumání (vlivy pracovních podmínek, organizace pracovní doby zvláště v živočišné výrobě atd.).

Do popředí zájmu se ovšem právem dostal úkol rozvíjet optimální uplatnění odměňování jako hlavního faktoru materiální motivace k aktivizaci lidského činitele ve výrobě. V souboru opatření k realizaci záměrů Dlouhodobého programu je uloženo mj. splnit podmínky pro realizaci II. etapy ZEUMS (zvýšení ekonomické účinnosti mzdových soustav) zvláště uplatňováním brigádní formy organizace práce a odměňování ve spojitosti s rozšiřováním vnitropodnikového chozrasčotu, dále regulovat prostředky na odměňování tak, aby účinněji stimulovaly efektivnost výroby, vyšší zásluhovost odměňování a odpovědnosti JZD za mzdový vývoj.

V období 1985—2000 bude nutno systém odměňování dále zdokonalovat ke zvyšování účinnosti motivace, zvyšovat mzdovou diferenciaci mezi kategoriemi, profesemi i mezi jednotlivými pracovníky podle zásad pracovní zásluhovosti, docílit realizaci změn v hodnocení některých profesí i prací v relaci ke změnám charakteru práce, zvýšit podíl pohyblivých složek odměňování, které jsou hlavním nositelem stimulace k aktivizaci směrem ke kvalitnějším i kvantitativně vyšším pracovním výsledkům.

Sociální zabezpečení

V této oblasti byly provedeny určité úpravy již na počátku 8. pětiletky v důchodovém zabezpečení. Zákon č. 176/75 o sociálním zabezpečení sice stanovil zásadu jednotného systému, tj. i odstranění odlišností v sektoru JZD, ale nemohl zajistit plnou paritu v oblasti úrovně důchodů. Nejtěžvším břemenem zůstalo dědictví dřívějších nevýhod družstevních důchodců, kterým byly určovány důchody nejen za horších legislativních podmínek, ale především z nižšího základu z doby neúměrně nízkých odměn za práci v JZD. Částečným, ale jen nouzovým řešením je poskytování příplatků k důchodům z prostředků JZD (z FKSP). Avšak i pro nově přiznávané důchody platí některá znevýhodnění (zápočet doby práce nikoliv od roku 1918, ale až od roku 1945), která ztrácejí význam teprve v současné době (uvedený zápočet nejvýše od roku 1987). Průměrná úroveň vyplácených důchodů (v menší míře i nově stanovených) družstevních rolníků je výrazně nižší než důchod pracovníků státních sektorů celého národního hospodářství, v rozporu s relativní paritou současné úrovně mezd a odměn za práci.

Protože se očekává řešení problémů z této oblasti v celostátním měřítku již na počátku 8. pětiletky (zejména zvýrazněním principů zásluhovosti, redukci výhod pokračování v práci a event. přizpůsobením růstu cenové hladiny), mělo by být v této akci již přihlíženo k možnostem zmírnění uvedených nevýhod u družstevních rolníků. Měly by být nalezeny jiné zdroje vyrovnávání nevýhodné úrovně důchodů než jako dosud z FKSP JZD, tj. na úkor zajišťování jiných účelů z FKSP. Zlepšení eko-

nomické situace důchodců JZD bude znamenat nejen lepší uplatnění sociální parity a jejich společenské zadostiučinění, ale vytvoří také příznivou atmosféru v usměrnění jejich zájmu o práci. Dosud značná část důchodců s nízkými důchody je ze sociálních důvodů nadále zaměstnávána v JZD nad míru střízlivě vypočtené potřeby pracovníků.

V perspektivě dalšího vývoje po naznačených úpravách a vlivem demografického vývoje (v roce 2000 již nebudou v práci v JZD téměř existovat bývalí samostatně hospodařící rolníci a velice se sníží počet důchodců s důchody stanovenými s uvedeným znevýhodněním) lze očekávat podstatné snížení zájmu důchodců o celoroční práci v JZD a bude třeba naopak rozvíjet systém motivací k výpomoci těchto důchodců v sezónních špičkových pracích.

Pracovněprávní vztahy

Specifické úpravy těchto vztahů v zemědělství pokud jde o JZD (zvláště zákon z roku 1975 o zemědělském družstevnictví) již plně neodpovídaly současným požadavkům. Souvisí to s hlubším politicko-spoločenským pohybem — s postupujícím zákonitým sbližováním obou sektorů. Jejich rozdíl se i v oblasti pracovněprávních vztahů postupně zužují. Teoreticky by byla možná alternativa úplného sjednocení pracovněprávních vztahů na bázi Zákoníku práce — bez újmy trvání specifík vyplývajících z členských vztahů. Protože je do družstevního sektoru zejména v plánování zahrnut také okruh společných zemědělských podniků (se zemědělskou nebo stavební a jinou nezemědělskou činností), které vlastně mají smíšený charakter (participují na nich i podniky státního sektoru), bude třeba revidovat pozici jejich pracovníků v pracovních vztazích. Existence těchto podniků totiž akceleruje pohyb ke sjednocení obou sektorů.

Dalším otevřeným problémem, vybočujícím ovšem z oblasti pracovněprávních vztahů do prostoru systémových problémů, je otázka charakteru přidružené výroby. U pracovníků v tomto oboru je obzvláště pocítována diferenciací obou sektorů, tj. specifika JZD. Dosud v dlouholetém vývoji JZD se změnily celostátní názory na její politickou únosnost i ekonomickou účelnost. V současné době je rozvoj přidružené výroby zcela nedostatečně řízen a probíhá v podstatě živelně podle místních podmínek a iniciativy.

Dlouhodobě je již uznávána oprávněnost jejího rozvoje, především v oblastech s horšími půdními a klimatickými podmínkami a delší dobou vegetačního klidu, tj. zvláště v horských a podhorských oblastech, pro využívání fondu pracovní doby mimo sezónní práce v rostlinné výrobě a také ke kompenzaci nižší rentability zemědělské výroby v těchto podmínkách. V některých místech dochází k extrémnímu přenášení těžší činnosti do přidružené výroby.

Otevřel se nový problém při sbližování družstevního sektoru, tj. JZD, se státním sektorem — do jaké míry se sbližují JZD v oboru přidružené výroby s organizační formou výrobních družstev. V tomto směru bude žádoucí rozvinout nejprve výzkumnou činnost a směřovat k alternativám koordinace se Svazy výrobních družstev, event. k cílům sjednotit pro tento obor činnosti ekonomické systémy.

Nesporně však by měla centrální řídicí sféra na bázi výzkumu v prognostickém období vytvořit a uplatňovat systém regulovaného rozvoje při-

družené výroby na základě uznání jejího účelného uplatnění k rozvoji výroby doplňkových prostředků pro zemědělství, k optimálnímu využití zdrojů pracovních sil v JZD i mimo ně v jejich obvodu, k dílčímu řešení nevýhod v rentabilitě zemědělské produkce v horších přírodních podmínkách atd. K řešení těchto problémů přispívá v současném období příprava novelizovaného zákona o zemědělském družstevnictví a zákona o výrobním, spotřebním a bytovém družstevnictví.

Ostatní pracovní podmínky

Jde zvláště o oblast ergonomických, zdravotních a bezpečnostních podmínek práce. V tomto příspěvku nelze do této problematiky hlouběji odborně zasahovat. Je však třeba zdůraznit, že v prognostickém období je nutno tyto podmínky postupně zlepšovat i za cenu podstatného zvýšení nákladů zemědělské výroby.

Nevýhody pracovních podmínek, organizace pracovní doby a nepříznivé rysy pracovního prostředí jsou z velké části příčinou neatraktivnosti práce (zvláště pro mladé pracovníky) ve značné části zemědělské výroby a lze je jen obtížně kompenzovat jinými výhodami, např. v odměňování. Platí to zvláště pro téměř všechny obory živočišné výroby. V dalším období je nutno zlepšovat tyto pracovní podmínky a prostředí pomocí investiční činnosti, rekonstrukcí, modernizací a dalších úprav objektů živočišné výroby a při zavádění a regulaci nových nebo upravování stávajících technologií.

Specifické problémy v zemědělství představují systémy organizace a využívání pracovní doby. V živočišné výrobě jde o základní problém. Dosud zvláště v menších objektech setrvává systém jednosměnné přerušované práce, většinou ovšem nastal přechod k dvousměnnému provozu, nebo alespoň k používání střídačů. S postupující generační obměnou bude ubývat zájem o jednosměnný provoz a s postupující investiční výstavbou při přechodu na velkochovy i pomocí organizačních opatření bude třeba realizovat postupnou likvidaci tradičních zastaralých forem organizace práce zhruba do roku 2000.

V rostlinné výrobě nelze odstranit přírodními zákony daný sezónní cyklus prací. Stávající zákonné formy diferenciací délky pracovní doby v průběhu roku vyžadují pouze revizi a zpřesňování. Vědeckotechnický pokrok může jen snižovat potřebu práce v sezónních špičkách. Již delší dobu probíhající proces snižování potřeby pracovníků v ručních pracích rostlinné výroby bude dále pokračovat — jednak jejich využíváním v jiných oborech činnosti, jednak mj. s rozšiřováním různých forem posklizňové úpravy zemědělských produktů budou zčásti přejímat některé činnosti od potravinářského průmyslu.

V ostatních, tj. pomocných výrobach a činnostech, bude nutné — po vyjasnění dělby práce s organizací služeb — zlepšit materiálně technickou základnu a s tím i podmínky práce a pracovní prostředí. Protože cílově by se pracovníci hlavních složek těchto činností — pracovníci v dílnách a řemeslníci i pracovníci stavebních čet a skupin — měli asi oprostít od nové výroby výrobních prostředků a nové investiční výstavby a soustředit se na opravy a údržbu, modernizaci a rekonstrukce. Podle toho bude organizace jejich práce a pracovní doby úzce navazovat na regulaci v přímé výrobní činnosti rostlinné a živočišné výroby. V se-

zónních špičkových pracích se předpokládá podle okolností a schopností jejich výpomoc v rostlinné výrobě.

VÝVOJ ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ A ZPŮSOBU ŽIVOTA

Všestranná náročnost prognostického období do roku 2000 vyžaduje přednostně aktivizovat lidského činitele jako rozhodující faktor všech intenzifikačních přeměn ekonomiky. Současně jde o uskutečňování základního sociálního cíle — optimální zvýšení životní úrovně (při proporcionálním rozvoji jejích hmotných i nehmotných složek a ostatních složek způsobu života). Vytváří se objektivní nezbytnost dosáhnout reálné jednoty ekonomického a sociálního rozvoje, přičemž v socialistické společnosti je třeba respektovat prioritní, cílové postavení sociálního rozvoje.

Přitom ve struktuře životních potřeb bude docházet k významným přesunům — v podstatě od hmotné spotřeby ke kvalitě života. V současné době je stupeň uspokojování potřeb — i když v průměru vysoký — značně nerovnoměrný. Po dostatečném zajištění základních potřeb rozvíjí se kvalitativně vyšší zájem obyvatelstva o „druhotný“, vyšší okruh potřeb, které však dosud nejsou uspokojivě zajišťovány (široká škála kvalitou a sortimentem náročných průmyslových výrobků, velká část placených služeb atd.). V komplexu výživy obyvatelstva, jehož kvantitativní zajišťování je uspokojivé, se na trhu projevuje stoupající zájem o výrobky vyšší kvality a širšího sortimentu (kromě dílčích disproporcí vyšší neuspokojená poptávka po levnějších druzích zvláště masa po cenových úpravách).

Do jisté míry negativní roli hraje i cenový systém, značně vzdálený od výrobních nákladů a obecného hodnotového žebříčku. Perspektivně bude třeba řešit i otázku státem dotovaných nízkých cen některých základních potravin, nízkých nájemních cen bytů a na druhé straně vysokých cen mnohých průmyslových výrobků. Nepříznivým dopadem tohoto perspektivního vývoje pro zemědělství bude nezbytná redukce některých státních dotací a intervencí.

Vážnou disproporci představuje základní struktura maloobchodního obrátu s nadměrně vysokou spotřebou potravin a relativně nízkým podílem nákupu. Ukázalo se, že cenové úpravy některých potravin a nápojů jen málo ovlivnily trh v tomto směru. Rozhodujícím činitelem bude zlepšení kvality, technické úrovně, sortimentu a často i cen průmyslového zboží.

V prognostickém období se tedy předpokládá postupné snižování podílu nákupu potravin za současné mírné přeměny struktury výživy ve směru doporučených dávek racionální výživy (jen mírný vzestup spotřeby masa i mléčných výrobků a vajec, značný růst spotřeby ovoce, zeleniny, luštěnin a částečně i brambor, naproti tomu postupný útlum spotřeby obilních produktů, tuků a cukru). Tyto očekávané změny usměrní zemědělskou výrobu a promítnou se (ovoce, zelenina, luštěniny) také částečným zvýšením potřeby živé práce.

Prognózovaný výrazný rozvoj terciární sféry má přinést v růstu životní úrovně zlepšení kvality a dostupnosti služeb, řešení nedostatků ve zdravotnictví, dále v distribuci atd. Vytvářejí se předpoklady pro komplexní zdokonalování složek občanské vybavenosti na venkově, přede-

vším ve střediskových obcích, ale přiměřeně i v ostatních obcích trvalého hospodářského významu.

Postupně se bude zvyšovat váha tzv. nehmotných složek životní úrovně, především zlepšování životního prostředí a rovněž rozsahu volného času a zkvalitňování i diverzifikace jeho vhodného, pokud možno aktivního využívání (rekreace, rozvíjení mnohostranných zájmů i forem vzdělávání v souladu se společenskými zájmy).

V úhnu se v prognózovaném sociálním programu rýsují směry plnějšiho a proporcionálnějšího uspokojování potřeb a zároveň formování nových potřeb, odpovídajících socialistickému způsobu života. Realizace závisí ovšem na zabezpečení rozvoje výrobních sil intenzifikací ekonomiky a na zdokonalení společenských vztahů. Jestliže v 8. pětiletce jde především o udižování a zkvalitňování životní úrovně, v 90. letech bude docházet k postupné realizaci rozhodujících cílů.

Sociální rozvoj nelze posuzovat mimo ekonomický rozvoj, jen jako jeho výslednici, ale vzhledem k docenění rozhodující role lidského faktoru jako jeho vnitřní součást a hybnou sílu. Je třeba ve sféře řízení zajiřovat vzájemné působení vědeckotechnických, ekonomických a sociálních přeměn.

Změny v obsahu práce spojováním fyzické a duševní práce budou intenzivněji pokračovat se stále vyšším podílem práce duševní a s růstem produktivity práce. Zemědělství tuto cestu již před delší dobou nastoupilo a bude v ní rychleji pokračovat, a to také díky tvůrčím rysům, zajímavosti a nestereotypnosti práce, značnému zájmu o výsledky práce většiny relativně velmi mladé zemědělské inteligence i aktivnímu přístupu velké části manuálních pracovníků s rychle rostoucím podílem plně kvalifikovaných.

V prognostickém období lze očekávat hluboké přeměny celého způsobu života s aktivními přístupy k vlastní seberealizaci člověka. Bude nutné se vyvarovat sklonů k formování pasivní konzumní společnosti nebo při oslabení motivace k útlumu pracovní aktivity směrem k tzv. společnosti zahálky. Dosud, a to ve značné míře u zemědělského obyvatelstva, není vějř vyšších potřeb, a zejména nehmotných složek životní úrovně dostatečně rozvinut, neustupuje setrvačný kruh reprodukčních potřeb ani po jejich rozumném nasycení a vede k preferování soukromých hmotných zájmů a k zbožňování vlastních věcí.

V souhrnu lze považovat za hlavní směry žádoucího vývoje životní úrovně a tím podmíněného rozvoje socialistického způsobu života zejména:

1. překonání nynější nerovnováhy na trhu a rozvíjení služeb v nevýrobních odvětvích;
2. rozšiřování volného času a jeho optimálního využívání, neboť sféra volného času dostává hlubší sociální smysl;
3. přechod od kvantitativních ke kvalitativním aspektům potřeb a rozšiřování spektra potřeb, přechod od potřeb věcí k potřebám činností;
4. stírání hranic mezi prací a volným časem;
5. všestranný rozvoj osobnosti v procesu naplňování cílů socialistického způsobu života.

ZÁVĚR

V současném období přestavby socialistické společnosti v ČSSR, v podmínkách novelizovaného Zákona o zemědělském družstevnictví, získá sociální rozvoj — jeho postavení a úloha v rozvoji zemědělsko-průmyslového komplexu — zcela nové parametry. Dojde především k užší vazbě na dosahované ekonomické výsledky a na celkovou tvorbu zdrojů a podmínek pro jeho úspěšnou realizaci. Na druhé straně vzroste úloha sociálního rozvoje jako akcelérátora ekonomického rozvoje a komplexního sociálně ekonomického rozvoje celé společnosti.

Předpokladem realizace těchto cílů je upřesnění strategie dalšího rozvoje zemědělsko-průmyslového komplexu v národním hospodářství, další zkvalitnění plánovitého řízení hospodářského i sociálního rozvoje a všeobecná aktivita lidského činitele při naplňování vytyčené strategie a upravené soustavy řízení.

Významné místo v tomto procesu bude mít i ekonomický a sociologický výzkum, který musí především hlouběji teoreticky prozkoumat a objasnit otázky dalšího rozvoje socialistické demokracie a samosprávy v zemědělství se zvláštním zřetelem k třídě družstevního rolnictva, hlouběji prozkoumat otázky formování společenského vědomí pracujících v zemědělství, utváření jejich socialistického způsobu života a další faktory rozvoje sociálních aktivit pracujících a jejich efektivnější využívání pro další rozvoj zemědělsko-průmyslového komplexu.

Došlo dne 25. 6. 1987

KRUČEK, Z. (Научно-исследовательский институт производственной кооперации, Прага): Социальное развитие — его положение и роль в развитии агропромышленного комплекса ЧССР. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 1-12.

Передовое место между факторами определяющими развитие в социальном развитии и рабочих силах занимает проблематика так наз. основных глобальных факторов. Затем здесь влияет комплекс внутренних определений, вытекающих из современной концепции развития чехословацкой экономики. С точки зрения внешних и внутренних детерминантов желательными направлениями являются преодоление неравновесия на рынке и развитие служб и непроизводственных областей, расширение досуга и его оптимальное использование, переход от количественных к качественным аспектам потребностей и расширение спектра потребностей, устранение граней между работой и досугом и всестороннее развитие личности в процессе осуществления целей социалистического образа жизни.

социальное развитие; агропромышленный комплекс; развитие уровня жизни; социалистический образ жизни

KRŮČEK, Z. (Research Institute of Producer Co-operatives, Praha): *Social Development — its Position and Task in the Development of the Agro-Industrial Complex of the ČSSR*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 1-12.

A foremost position among the factors which determine progress in social development and labour force is taken by the so called basic global factors. Further, the complex of internal determinants which are based on the new conception of the development of Czechoslovak economy is effective. From the point of view of external and internal determinants, the following trends of the development of life standard and socialist way of life are in particular important: the overcoming of market imbalance and development of services and tertiary sphere, increasing of free time and its optimum utilisation, transition from quantitative to qualitative

aspects of the needs and extending their spectrum, decreasing the differences between work and free time and overall development of personality in the process of fulfilling the tasks of the socialist way of life.

social development; agro-industrial complex; development of life standard; socialist way of life

KRŮČEK, Z. (Forschungsinstitut des Produktionsgenossenschaftswesens, Praha): *Die soziale Entwicklung — Stellung und Aufgabe bei der Entwicklung der AIK der CSSR. Sociol. Zeměd.*, 24, 1988 (1) : 1-12.

Die Problematik der sog. grundsätzlichen globalen Faktoren nimmt unter den Determinanten der sozialen Entwicklung und bei den Arbeitskräften den ersten Platz ein. Ferner wirken hier ein Komplex innerer Determinanten, die sich aus der neuen Konzeption der Entwicklung der tschechoslowakischen Ökonomik ergeben. Von diesen Determinanten ausgehend sind die gewünschten Entwicklungsrichtungen-Lebensniveau und sozialistische Lebensweise insbesondere Überwindung des Ungleichgewichts auf dem Markt und die Dienstleistungssphäre sowie der nichtproduktiven Bereiche, Vergrößerung der Freizeit und deren optimale Nutzung, Übergang von quantitativen zu qualitativen Aspekten der Bedürfnisse und Erweiterung der Bedürfnisspektrum, Überwindung der Grenzen zwischen Frei- und Arbeitszeit sowie die allseitige Entwicklung der Persönlichkeit im Prozeß der Erfüllung der Ziele der sozialistischen Lebensweise.

Sozial; Entwicklung, AIK; Entw. des Lebensniveaus; sozialist. Lebensweise

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, Slávy Horníka 1021, 150 06 Praha 5
